

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Бала тәрбиесіндегі мақал - мәтелдердің орны

ЖАРИЯЛАНДЫ
14.08.2017СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/15882/>

АННОТАЦИЯ / АҢДАТПА

Такибаева Жанар

Қазақ халқының өте әрідегі ата - бабаларының өмір сүрген кезінен бастау алып, күні бүгінге дейін кәдесіне жарап келе жатқан рухани мұраның бірі - халықтық педагогика. Халықтық педагогика - тәрбиежөніндегі халықтық педагогикалық білім тәжірибесі. Ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық тәлім - тәрбиенің белгілі жүйесінде жасбуын жадына біртіндеп сіңіріп отыратынарнаулы жолдар, тиісті тәсілдер де болған. Мәселен мақал-мәтелдерде адамгершілік, имандылық тәрбиесіне байланысты әдет-ғұрыптар насихатталса, жұмбақтар мен айтыстарда - ақыл-ой тәрбиесі, өлең-жырдастандарда - әсемдік тәрбиесі, ал ертегілер - халықтық тәрбиенің сан алуан мәселелерін қозғайтын тәлімдік материал ретінде пайдаланылған. Демек, халықтық педагогика-тәлім-тәрбиелік ой-пікірдің алғашқы бастауы, халықтың рухани мұрасы.

Қазақ халқының тәлімдік мәнізін ой-толғаныстары бесік жыры мен батырлық эпостарда, ертегілер мен аңыздарда, шешендік сөздер мен айтыс термелерде, мақал-мәтелдерде көптеп кездеседі. Мұндағы ұрпақ тәрбиесінің негізгі түйіні - адамгершілік-имандылық, ақыл-ой, еңбек, эстетика, дене, отбасы тәрбиесіне байланысты мәселелерге келіп тіреледі.

Көшпелі қазақ салтында мақал-мәтелдер мектеп пен мұғалімнің, кітап пен баспасөздің қызметін алмастырады. Мақал-мәтелдер сыры мол дүниетуралы білімнің жиынтығы, халықтың энциклопедиясы ғана емес, ұстаздың, тәлімгерлік рөл де атқарады. Мұндағы ақыл-кеңестер қысқа да нұсқа әрі тұжырымды болады. Мақал-мәтелдердің бала тәрбиесіндегі алатын орны да айрықша. Мұнда оқу мен еңбек, ойын мен өнер, сондай - ақ адамның жақсы-жаман қасиеттері, елін, жерін сүйу, ата-ананы құрметтеу, үлкенді сыйлау т.б. үлгі - өнегелер бала санасына біртіндеп құйыла береді. Сонымен мақал-мәтелдер ойға ой қосатын, тілге икемді, сөзмәйегі.

Халықтың тәлім-тәрбиеде айрықша орыналатын асыл мұраның бір саласы – мақал-мәтелдер сол заманның дәуірлік сипатын, халықтың санасын, дүниеге көзқарасын, өмір тәжірибесін бейнелейді. Соған қоса мақал-мәтелдер халықтың ақыл-ойының, сөзбайлығының, әрбір ойды бейнелеп-көркемдеп жеткізуінің үлгісі болып табылады.

Айталық, еңбек жайындағы мақал-мәтелдерге зер салсақ балалардың еңбекке баулып, ерінбей тер төгуге тәрбиелегенінің ғаруқиы немес. «Еңбекетсеңерінбей, тоядықарның тіленбей», «Жерқазбасаң, алтын шықпас», «Бейнеттүбі-зейнет», «Еңбекетсеңемерсің», «Еңбекадамды бүтіндейді, жалқаулықадамды түтіпжейді», «Еңбекетсең, елге өкпелеме, егінекпесең, жерге өкпелеме» деген мақалдар жеңілдіңасты, ауырдың үстімен жүретін жалқауларды сынып, еңбектің құдіретін діріптеуге бағышталған.

Сондай-ақ «Абырой-ар еңбегі», «Ары таза жігіттің жаны таза», «Ашу асыққанда, ақыл басу айтар», «Анығынайту-адалдық, ала сөйлеу арамдық», «Ардан безіп, адам болам деме», деген мақал-мәтелдер адамгершілік, төзімділік, сабырлылық тәрбиелейді.

Мақал -

мәтелдердің біразы адамды жақсы қасиеттерге баулумен бірге олардың кемшіліктерін, жаман, әдет-қылықтарын сынап, оны болдырмауға үндейді. Оған «Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен», «Жаман кісі кекшіл», «Жалқауға дәулет үшін ұйқы берер, жаманға ақыл үшін күлкі берер», «Ақылды қасыңнан қорықпа, ақылсыз досыңнан қорық» деген мақал-мәтелдердің мәнін зейін қойып үңілетін болсақ, халқымыздың қыры-сыры туралы білімімізді молайтуға мүмкіндік зор.

«Азамат-елдің жары», «Ел намысы-ер намысы», «Елін сүйгеннің еңсесі биіктейді», «Елің еелеулі бол, халқыңа қалаулы бол», «Азаматтуған жеріментұғырлы, халқының салт-дәстүрімен ғұмырлы» деген мақал-мәтелдер елін, жерін сүйетін, ел намысын қорғайтынадам деген атқа кір келтірмейтіна азамат тәрбиелеуге арналған.

Мақал-мәтелдер арқылы қазақ халқы өз балаларын өнерлі-білімді болуға шақырған. «Өнерлі өрге жүзер», «Өнерлі бала сүйкімді», «Оқу-білім бұлағы, білім-өмір шырағы», «Білімді өлмес-қағаздаатықалар, ұста өлмес-істеген затықалар» деп те насихаттайды.

«Ананың сүті-бал, баланың тілі-бал», «Ананың құшағы жылы, күннің шуағы жылы», «Ағайын-алтау, ана-біреу», «Әке-асқар тау» сияқты мақал-мәтелдер ата-анаға деген сүйіспеншілік тәрбиелеуді көздеген.

Балалардың ана тіліндесөйлеуде дағдысын қалыптастыруда мақал-мәтелдердің алатын орны ерекше. Мақал-мәтел баланың тілбайлығын, сөздік қорын, ақылын, ой-өрісін, сөйлеу мәдениетін дамытады. Тегінде мақал-мәтелдерде халықтың даналығы, байқампаздығы, оның бала тәрбиесіндегі үлкен өмірлік тәжірибесі, болашаққа деген көзқарасы шеберлікпен беріліп отырады.

Бүгінгі жас жеткіншек-болашақ тізгінін ұстайтын, ел мен жер қамынойлайтын ертеңгі азамат. Ендеше, бала тәрбиелеуде халқымыздың тәлім-

тәрбиесін халық мақал-мәтелдермен байланыстырып сабақтар өткізсек, бастауыш сынып оқушыларының сабаққа интасы артып, түсініктері молайып, танымдық белсенділіктері артар еді. Мысалы, өз сабақтарында мақал-мәтелдерді кеңінен пайдаланамын. Атап айтсақ, анатілі сабағында тақырыпқа байланысты мақал-мәтелдер айтып, оның мағынасын ашу мақсатында оқушылардың ой-пікірлерін тыңдап және мақал-мәтелдер жинақтауға тапсырма беремін. Қазақ тілі сабағында мақал-мәтелдерді көркем жазу ретінде қолданамын. Ол үшін алдымен ала тапсырма беремін, мәселен, алфавит бойынша немесе тақырып бойынша мақал-мәтелдер жаттап, жазып келуге оқушыларыма мұндай шығармашылық жұмыстарды қызығушылықпен атқарады. Сынып сағаттарында мақал-мәтелдерге байланысты түрлі сайыстар ұйымдастырып отырамын. Әрбір сабақ барысында халықтық педагогиканы пайдалана отырып, сабақты қызықты, тартымды етіп өткізу оқушылардың белсенділігін арттыратын нәтижеге әкеледі. Міне, осындай тәсілдерді жас мұғалімдер өз сабағында пайдаланса. Елбасымыздың жолдауында айтылған білімге қатысты мәселелер өз шешімін табар еді.

Балалардың халықтық педагогика негізінде тәрбиелеуіміз керек. Себебі, тәрбие-қалып. Егер қалып қисық болса, ол сол қалыпқа салған заттың да қисық болады. Сондықтан тәрбиеде ұсақ, мағынасыз бөлшек жоқ. Әсіресе, балаларға айтқан, көрсеткен нәрсенің барлығы шындық, сұлу, әдемі, үйлесімді болуы шарт. Сонда ғана бала балғын талдан биік бәйтерекке айналады

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.